

Jaia eta gatazka: Deustuko Done Peri eguna (1648-1846)

Hektor Ortega

Resumen

Fiesta y conflicto: las fiestas patronales de San Pedro de Deusto (1648-1846).

Las autoridades municipales de Bilbao se apoderaron de las fiestas patronales de Deusto, en el marco de las visitas jurisdiccionales que realizaban a la anteiglesia. En este texto analizamos la evolución de dicho proceso entre 1648 y 1846. Las fiestas visibilizaban el clima de conflictividad entre Deusto y Bilbao y condicionaron su organización.

Palabras clave: Deusto, San Pedro, fiestas, Bilbao, autoridades municipales.

Laburpena

Jaia eta gatazka: Deusto Done Peri eguna (1648- 1846).

Bilbotar agintariak deustuarren patroia-aren egunaz jabetuak ziren. Testu honetan prozesu horren nondik norakoak aztertzen ditugu, alegia, bilbotar udal kargudunak, jurisdikzio eskubidea astinduz, Done Peri eguneko ospakizunetan lehenengoz agertu zirenetik 1846a arteko ibilbidea. Deustuaren eta Bilboren arteko talkak herriko jai nagusiak baldintzatu eta itxuraldatu zituen.

Giltza hitzak: Deustu, Done Peri, jaiak, Bilbo, udal agintariak.

Abstract

Festival and conflict: The festival of the patron Saint of Deusto, San Pedro (1648-1846)

The municipal authorities of Bilbao took control of the festival of the patron saint of Deusto in the framework of visits that they made to assert their jurisdictional power in the Deusto parish. This text analyzes the evolution of this process between 1648 and 1846. The festival gave visibility to the conflictual relationship between Deusto and Bilbao, which conditioned its organization.

Key words: Deusto, San Pedro, festival, Bilbao, municipal authorities.

Hartua-recibido: 10-XII-2013- Onartua-aceptado: 15-VI-2014

Iñaki Irigoienek egin dituen ekarpenetako bat Deustuko andrazkoen aurrekuarena da. Haren testuari esker¹ zabaldu zen antzina deustuar emakume ezkonduak Done Peri jaietan egiten zuten dantzaren albistea eta bere laguntzaz gauzatu zuten Deustuko dantza taldeek ekandu zahararen biziberritzea, gaur egungo San Jose jaietara aldatuta. Irigoienek plazaratu zuen testigantza araberak, XIX. mendean dantza hori ez zuten egiten herriko patroien egunean, Done Peri² egunean alegia, hurrengo domekan baizik, Ofrenda egunean. Arrazoa? Artean Deustua elizatea izan arren, bilbotar udal agintariak patroien egunaz jabetuak zirela. Testu honetan Deustuko jaiegun nagusian bilbotar kargudunen agerpenaren nondik norakoak azaltzen ahaleginduko gara.

Sarritan boterearen erakusgarria izan dira jaiak. Lege Zaharrea boterearen arteko mugak ez ziren oso zehatzak eta horrek batzuetan anabasarako atea irekitzen zuen. Deustuan horrela gertatu zen. Gauza jakina da Bilbok Lege Zaharrea jurisdikzio bisitak egiten zituen albo-herrietan, bereziki Abando eta Deustuan. Kontu honen berri eman dute, besteak beste, Teófilo Guiardek³, Gregorio Monrealek⁴ eta Jose Ignacio Homobonok⁵. Bilbok urtean hirutan egiten zuten Deusturako bisita. Nagusia San Bartolome eguneko (abuztuak 24) izaten zen, Berrizko izen bateko ermitara joaten zirenean. Horrez gain, Jaun Done Peri egunean (ekainak 29) meza nagusian ohorezko lekuan egon eta erromeria gobernatzen zuten. Azkenik, Luzarrako San Silbestre ermitara joaten ziren Gabonzahar egunean (abendua 31).

Jakina, etxean bilbotarrak agintari ikustea mingarria zen deustuarrentzat. Eta erakutsi egin zuten:

“Bilbotarren bisitaldiok, deustuarren haserre. 1826an, esate baterako, Bilboko alkatea aginte makila goian zeramala sartu ei zen Deustuko udaletxeko areto nagusian. Deustuarrek kexaka erantzun zuten, horretarako ahalmenik ez zuelakoan zeuden eta. Agintari bilbotarren sartu-irtenok deustuarren jai nagusi bihurtu zuten Ofrenda eguna, hau da, Done Peri egunaren osteko domeka”⁶

Ofrenda eguna deustuarren jai nagusia bilakatu zen, herriko patroien egunari muzin eginda. 1846an *Revista Pintoresca* aldizkarian plazaratu zuen artikuluan –Irigoien lanaren oinarrietako bat– Pedro Lemonauria deustuarrek alderdi horretan jarri zuen indarra:

“jendetza batu ohi da Ofrendaren erromeria ospetsuan, Done Peri egunaren osteko domekan. Egun horretan egiten dute zeren, anakronismo ulergaitzaren bat dela medio, Done Peri egunean Bilboko alkatea joaten baitzen mezatar buru nagusi gisa, aginte makila goian zeramala; eta deustuarrek, euren eskubideak urratuta ikusita, edo herritik alde egin, edo jai egun horretan parte hartze txikia izaten zuten”⁷

1846an bilbotarren bisitak amaituta zeuden (1841ean egin zuten azkena). Horregatik idatzi zuen Lemonauriak iraganaldian. Azken finean, bisita haien gakoak gatazka zen. Homobonok honela azaldu zuen:

“Agintari zibil kanpotarrak, auzotarrik gabe, ekitaldi sinboliko eta praktikoak egiten ditu bere jurisdikzio ahalmena agerian uzteko baina, aldi berean, bisitatzen duen udalerraren adierazpen zibikoarekin talka eginez eta nekazari-munduko jai erritualen eginkizun nagusia oztopatuz, zeina den ospatzen duen komunitatearen nortasunaren eta integrazio moralaren adierazgarri izatea”⁸

1. Bilbotar udal kargudunak eta Deustuko Done Peri eguneko erromeria

Aro Modernoan Bilbok Deustuan eta Abandon egin zituen jurisdikzio bisitak. Bere jurisdikzioaren erakusle izaten ziren, alegia, Bilboko alkatea epailea ere bazen heinean, eskubidea zeukan Deustuko auzi zibil eta kriminaletan

1 IRIGOIEN, I: *Deustuko jaiak eta andrazkoen aurrekuak*. Prest! aldizkaria. 1. zenbakia. 2001eko martxoak. Jatorrizko testua arinago argitaratu zen erdaraz. Andrazkoen aurrekuak 1999tik aurrera dantzatu da Deustuko San Jose jaietan.

2 Done Peri edo San Pedro berdin-berdin erabil daitezke, gaurko euskara arautuan. Egun arrotzago egiten bazaigu ere, Done Periren aldeko hautua egin dugu, antzina Deustuan hori izan zelako, inongo duda barik, ohiko izendapena. Ikustea besterik ez dago Domingo Egiaren omenezko bertsoetako (1640) ondoko pasarteak: “Iaun Doneperi Deustuko batiaçada”, edo eliza aurrean egon zen dorretxearen izena: Doneperiaga.

3 GUIARD LARRAURI, T.: *Historia de la villa de Bilbao*. Bilbo. 1912. Tomo I, 257, tomo II, 432-37 eta III, 258-59 orrialdeak.

4 MONREAL ZIA, G.: *Las instituciones públicas del señorío de Vizcaya hasta el siglo XVIII*. Bizkaiko Diputazioa. Bilbo. 1974. 100-113 orrialdeak.

5 HOMOBONO, J.L.: *Fiestas y rituales públicos intermunicipales en el País Vasco (siglos XVI al XX)*. In Vasconia aldizkaria. 15zkoa. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 1990. 271-300 orrialdeak.

6 IRIGOIEN, op. cit.

7 *Revista Pintoresca de las Provincias Vascongadas*. Adolfo Pean y compañía argitaratzaileak. Bilbo. 1846. 94-102 orrialdeak. Itzulpena gurea da.

8 HOMOBONO, op. cit., 290 orrialdea. Itzulpena gurea da.

esku hartzeko, Korrejidorearekin eta Uribeko merindadeko alkatearekin batera. Jurisdikzio horren eskutik, Bilboko kargudunak Deustuan sartu ahal ziren, errege makila goian zeramatela, agintari.

Ostera haietan udal kargudunekin batera eskribaua joaten zen, ekitaldiaren testigantza eman zezan. Aurkitu dugun testigantzarik zaharrena 1575ekoa da. Bilbotar udal segizioa, Juan Lezama alkatea buru, urtarrilaren 30ean azaldu zen Deustuan eta lo egiteko oheak eskaintzen zituzten etxeak eta ospitalea bisitatu zituen. Uztailaren 21ean eta 27an itzuli eta kanpotar batzuei herritik alde egiteko agindu zien Lezamak⁹.

1577ko azaroaren 6an ere jurisdikzio ekitaldiak egin zituzten Deustuan, Pedro Nobia alkatearen agindupean: tabernak, errota eta ospitalea bisitatu, audientzia eskaini, San Bartolome ermitara eta Elorriaga mendira igo, Lutzana parera joan...¹⁰ Badirudi hasiera hartan ez zutela egunik finkatu bisitetarako. 1579an, esate baterako, maiatzaren 11n azaldu ziren¹¹. Hurrengo urteetan, ostera, udagoiengan egin zituzten, gehienbat. Baina XVII. mendeak aurrera egin ahala, San

Bartolome egunera igaro ziren bisitaldiak. Bada, egun horretan ondoko ekitaldi hauek egiten zituen bilbotar segizioak: Deustuko tabernak, errota eta ospitalea ikuskatu, Elorrietara jo eta Sepulkro Atxaren azpian harria jaurti uretara, jabetzaren erakusgarri. Ondoren, Berrizera igo, San Bartolome ermitan meza entzun eta, ondoko landako txosnak ikuskatu ostean, bazkaltzera joaten zen. Arratsaldean antzeko ekitaldiak egiten zituen.

Agirietan bilatuta, Deustuko Jaun Done Peri elizan ez dugu aurkitu bilbotar kargudunik 1640 arte. Urte hartako San Bartolome eguneko bisita egiten ari zirela, Juan Herrera alkatea buru,

*“entraron en la yglesia parrochial de San Pedro de la dicha anteyglesia de Deustua y hicieron oración al santísimo sacramento que es acto de jurisdicción como la tiene la dicha villa y su Justicia en toda la dicha anteyglesia y despues de haver echo oración salieron sus mercedes a proseguir las demás visitas”*¹²

Ez dakigu ohitura hori orduan hasi ala lehenagotik ote zetorren. Jakingarri garrantzitsua litzateke. Edozelan be, badirudi harrez gero ohitura bihurtu zela. Hurrengo bisita dokumentatua 1643koa da eta orduko hartan ere, San Bartolome eguna izan arren, bilbotar agintariek geldialdia egin zuten Jaun Done Peri elizan, otoiaren aitzakian.¹³

Bilbotarrak Done Peri egunean agertu (1648)

Done Peri eguneko bisitarik zaharrenaren testigantza 1648an topatu dugu. Juan Zalbidea alkatearen agindupean, Bilboko segizioa (hamaika erregidore, sindikoa, eskribaua eta aguazilak) Areatzan batu eta ontziratu zen. Hona hemen udal idazkariaren kontakizuna:

“todos sus mercedes con dichos sus alguaciles con sus baras altas de justicia en las manos abiendo entrado en dicho barco a ora de las seis de la mañana del dicho dia poco más o menos en el fueron hasta el desembarcadero que esta enfrente de la torre de Leussarra de la dicha anteyglesia de San Pedro de Deusto y en el dicho puesto se desembarcaron. Y luego entraron en la dicha torre y desayunaron y desde el fueron todos sus mercedes juntamente con mi el presente escrivano y secretario del ayuntamiento de la dicha villa de Vilvao con los dichos alguaciles y ministros y llevando su merced, el dicho señor alcalde, y tambien los dichos sus alguaciles sus baras altas de justicia en las manos, se fueron para la dicha yglesia parrochial desta anteyglessia de Deusto y entraron en la dicha forma todos sus mercedes dentro de la dicha yglesia donde abía muchos becinos feligreseses della y demás dellos muy gran concurso de jente por aber este dicho dia en la dicha yglesia gran rregocixo y fiesta por ser la adbocación della y todos sus mercedes abiendo entrado en la dicha yglesia a la entrada della hicieron y ofrecieron ofrenda y luego se pusieron a rreçar en la capilla mayor de la dicha yglesia y de allí a un poco se sentaron todos sus mercedes en sus puestos en los asientos que estan dentro de la dicha capilla mayor de la dicha yglesia y en los puestos y asientos mexores y superiores della en señal de actos de juridicion que la dicha villa de Bilvao tiene en esta dicha yglesia y en toda la juridicion dela dicha anteyglesia y estando en la forma dicha oyeron todos sus mercedes la missa mayor”¹⁴

Bilbotarren ontzia Luzarran (gaur Deustuko unibertsitatea dagoen aldea) lehorreratu eta, bertako dorretxean armosua

9 BUA, Bilbao Antigua 514-1-2.

10 BUA Bilbao Antigua 510-1-10.

11 BUA, Bilbao Antigua 510-1-15.

12 BUA, Bilbao Antigua 513-1-13.

13 BUA, Bilbao Antigua 513-1-16.

14 BUA, Bilbao Antigua 513-1-18

jan eta gero, multzoan eta aginte makilak goian, elizara jo zuten. Ofrenda eman, elizara sartu eta otoitz egin zuten. Gero, meza nagusia entzun zuten ohorezko lekutik. Meza amaitutakoan, Luzarrara joan ziren bazkaltzera. Arratsaldean San Silbestre ermita eta ospitalea (Luzarran bertan) bisitatu eta atzera Bilbora. Hori izan zen, hainbeste urtetan, bilbotarren bisitetako protokoloa.

Xehetasun bi. Batetik, hurrengo urteetan alkatea ofrendak batzeko mahaiaren buru eseri zen, Deustuko fielekin eta maniobreroarekin (Jaun Done Peri elizako diruzainarekin) batera. Hona hemen 1649ko agiria:

“...salieron a la puerta primero de la dicha yglesia donde estaban los fieles y maniobrero de la dicha yglesia sentados en sus sillas y un bufete delante recojiendo la ofrenda de las personas que yban a la dicha yglesia y por su deboción ofrecían y luego el dicho señor alcalde se sentó en el dicho puesto que estaba más eminente en una silla de respaldo donde asistió hasta la misa mayor...”¹⁵

Bestaldetik, Done Peri egunean Luzarrako ermita eta ospitalea ikuskatzeari utzi zioten (aurkitu dugun azken aldia 1671koa da). Beraz, ikusi dugun legez, Deustuko bisitak egiteko egutegia asko aldatu zen urteek aurrera egin ahala. XVI. mendearen amaieran, bisitekin hasi zirenean, ez ei zeukaten egun finkorik. Gero, XVII. mendearen lehen herenean, San Bartolome egunari lotu zioten bisitaldia. Mende erdirako, bisita egunak bi ziren: San Bartolome eta Done Peri. Eta geroago, hirugarren eguna etorri zen, San Silbestre alegia, XVIII. mendean.

Done Peri eguneko bisitaldiaren egitura horrek argi laga zuen bilbotarrak jai arrotzera joaten zirela eta meza nagusian lehentasunezko agerraldia egitearekin eta ofrenda mahaiaren buru egotearekin nahikoa zutela. Eskema hori 1648-1723 urte bitartean erabili zuten, gorabehera gutxirekin. Urte guzti horietan ez dugu aurkitu harago joateko ahaleginik. Done Peri eguneko gainerako jai ospakizunetatik kanpo zeuden bilbotar agintariak.

Argi dago hura ez zela izan deustuarren gustukoa eta, jakina, ahaleginak egin zituzten inposatzeari aurpegia emateko edo, sikiera, ondorioak leuntzeko. Batzar Nagusietara jo zuten lehenengo (1653) eta auzi bideari ekin zioten ondoren, (1672 eta 1714). Aurrerago ikusiko dugunez, bietan alferrik.

Bestelako bideetatik ere abiatu ziren deustuarrak. Erresistentzia agertu zuten eta horrela islatu behar izan zuten Bilboko Udaleko idazkarien testigantza idatziek. Lehenengo aztarna 1671n topatu dugu: urte hartako ofrenda mahaiaren inguruan ez ei zen deustuarrak eseri, bilbotar alkatea eta bere erregidoreak baino ez.¹⁶ Hura ez zen izan, itxura batean, bilbotarren debekua. Ezagutzen dugun hurrengo bisitan, 1674koan, deustuar fielak eta maniobreroa ofrenda mahaiaren ondoan eseri ziren, Bilboko alkatearekin batera. Baina hura ez zen bisita normala, Korrejidorea bertan zegoen eta. Hala ere, Deustuko fielak ez ziren elizara sartu. Juan Bautista Asturiazaga eskribauak fedea eman zuen “de que los dichos fieles no concurrieron a la dicha misa mayor”.¹⁷ Korrejidorea egonda ere, herriko patroiairen eguneko meza nagusira sartu ez. Protesta agerikoa zen.

1690era arte iraun zuten bilbotarren lehentasunaren aurkako protesta haiek, gutxienez. Urte batzuetan (1674, 1688¹⁸) fielak ez ziren meza nagusira joan, edo joanez gero, fiel bakarra eta eserlekurik hartu gabe, zutunik (1676-1678¹⁹). Bilbotarren bisita haiek ez normalizatzeko ahaleginak ziren, baina ez zieten luzaroan eutsi.

1690ko hamarkadan tentsioa samurtu zela ematen du. 1699ko bisitak hurrengo hogeita bost urteetan iraun zuen eredu lagatzen: Jaun Done Peri egunean bilbotar segizioa Deustuko elizara sartu zen otoitz egiteko. Gero Bilboko alkatea ofrenda mahaiaren ondoan eseri zen, Deustuko fielaekin eta maniobreroarekin. Prozesioak urten zuenean bilbotarrek leku nagusia hartu zuten. Ondoren meza nagusia, han ere bilbotar kargudunak lehenengo tokian. Elizkizunak amaitutakoan bazkaltzera joaten ziren eta, ondoren, Bilbora.²⁰

Hala ere, istilurik ez zen falta izan. Adibidez, 1714ko fielak, Lazaro Fanok, Done Peri eguneko meza nagusian Bilboko alkatearen ondoko lekua eskuratu nahi izan zuen, bilbotar erregidoreen aurretik. Istilua isiotu zen eta preso hartu zuten.²¹ Urte batzuk lehenago mezatarra sartzen ez ziren fielak elizan bertan borrokatu ziren ohorezko lekuaren alde.

15 BUA, Bilbao Antigua 513-1-19

16 BUA, Bilbao Antigua 514-1-5.

17 BUA, Bilbao Antigua 514-1-7-1.

18 BUA, Bilbao Antigua 514-1-18-2.

19 BUA, Bilbao Antigua 514-1-10 (1676), 12 (1677) eta 14 (1678)

20 BUA, Bilbao Antigua 516-1-4.

21 BUA, Bilbao Antigua 66-1-1, 3499-3506 orrialdeak.

1724an joera aldatu zuten bilbotar agintariek. Bisitaldiari ohi bezala ekin zioten: elizan otoitz egin eta gero, bilbotar multzoa kanpora atera zen eta Francisco Antonio San Cristobal alkatea ofrenda mahaiaren ondoan eseri zen, Deustuko fielen eta maniobreroaren artean. Orduan Bilboko sindikoak gutun betearazlea paratu zuen mahai gainean eta alkateari betetzeko eskatu zion,

“y en su cumplimiento y ejecucion como tal señor alcalde y dichos señores rejidores, sindico y io el dicho escribano secretario pudiésemos ocupar los puestos correspondiente así en el dicho asiento de frente de dicha yglesia como dentro de ella excluyendo a dichos fieles rejidores”

Fielek mahai ondoko lekua libratu behar zuten, Bilboko erregidoreak eta sindikoa bertan eser zitezten. Deustuar agintariek protesta bizia egin zuten. San Cristobal alkateak betetzeko esan zuen, baina fielak berriz ere protesta egindakoa – inguruan zeuden deustuarrek ere egin zuten, Migel Idoiak kasu-, alkateak bera, sindikoa eta eskribaua baino ez zirela eseriko jakinarazi zuen. Atzera be deustuarren kexa, sindikoak ez zeukalakoan bertan egoteko eskubiderik. Sindikoak, ostera, bereari eutsi. Azkenean, “los dichos rejidores y sindico se separaron de dicho puesto quedando el referido señor alcalde, fieles y maniobrero por aora en sus asientos frente de dicha yglesia”

Bilboko alkatearen iritzi aldaketaren arrazoa begi bistakoa zen. Jendetza zegoen elizaren aurrean eta kalapita galanta atera behar zen. Egin kontu, meza nagusia ordu erdiz atzeratu behar izan zuten auzia argitu zen arte. Eskribauak berak hala jaso zuen:

“por evitar los yncombenientes que podían resultar del despojo en atenzion al gran número de vezinos de dicha anteyglesia y forasteros que estubieron a la mira al acto referido”²²

Hurrengo urteetan nork bere lanari eman zion segida: bilbotar agintariek ofrenda mahaiak jabetzeko erasoari eta deustuarrek haien lekuari eusteari. Ez dugu aurkitu bisita gehiagoren testigantzarik 1731 arte, baina giroa gori-gori zegoen. Urte hartako bisita baino arinago Bilboko Udalak aholkua eskatu zion Manuel Diago Mendi legegizonari. Honek aitortu egin zuen aurreko urteetako gatazka:

“expecialmente en los diez años ultimos en lo que mira a la preheminiencia de los señores capitulares en asiento y ofrenda de la referida yglesia de San Pedro a los fieles de ella sí que se a bariado y siempre que los señores regidores capitulares an dejado de preceder en los asientos a los fieles a sido por hevitar desacatos y escandalos expecialmente en lugar sagrado”

Beraz, 1731n borrokak bizirik segitzen zuen. Bilbotarrek legea astintzen zuten –nahiz eta txosten horretan bertan egileak aitortu zuen sententziek oraindik ez zutela argitu “la precedencia en la yglesia de San Pedro en sus funciones, asiento y ofrenda”- eta deustuarrek, legeaz gain –salaketa paratu zuten Korrejidorearen aurrean-, matxinadaren mamua. Legegizonak aholkua eman zien bilbotar kargudunei:

“esfuerzen buena y razonablemente la precedencia disputada y si por este medio no pudiere conseguirse obiando escándalo y turbaciones dispongan se haga por esta noble villa y en su nombre el requerimiento y protestas”²³

Biharamunean, Done Peri egunean, bilbotar segizioa elizara heltzean mahaiaren ondoan Juan Deusto zegoen, eserita. Bilboko alkateak altxatzeko agindu eta gizonak ezetz, bera elizako maniobreroa zela eta mahai, elizarako eskupekoak batzeko lekua. Alkateak 500 dukateko isun ikaragarriaz zemaitu zuen baina deustuarrek zirkinik ere ez, eta gainera, idatzi zuen bilbotarren eskribauak, kapela erantzi barik. Hortaz, “mandó dicho señor alcalde a uno de sus ministros le llevasen preso”. Orduan Juan Deustok protesta egin zuen, bere eskribauak testigantza jaso eta mahai gaineko erretilua hartuta joan egin zen.

Alkatea eseri egin zen, sindikoak ofrendako zilarrezko ezkutua bota zuen erretilu berrian eta bilbotar erregidoreek eseri nahi izan zutenean, “don Joseph Ygnacio de Fano y Aldecoa fiel de esta dicha anteyglesia lo contradijo repetidas bezes haziendo protestas y pidiendo testimonio”. Bilboko alkateak erregidoreei esertzeko agindu zienean, Fanok esan ei zion

²² Bilbao Antigua 515-1-19.

²³ Bilbao Antigua 315-1-8-1. Manuel Diago Mendi lizentziatuak 1731ko ekainaren 28an eman zuen txostena.

“que no podía mandar ni tenía jurisdiccion alguna para ello y a este tiempo el dicho Juan de Deusto (que se mantenía en dicho cimenterio entre mucho número de vezinos) prorrumpió una boz de alboroto, lo que con gran rrigor le hizieron cargo dichos alcalde y sindico deziendole qué es eso de alboroto save lo que quiere dezir esa palabra y que vuestra merced es caveza y formento de él, y yntantaneamente se humilló y puso sumiso dicho Juan de Deusto y se fue de dicho paraje, como también don Jose Ignacio de Fano”.

Alegia, fielak alkatearen ahalmena ezbaian jarri zuen eta maniobreroak matxinadarako deia egin zuen. Baina bilbotarrek zemaika erantzun eta otzandu egin ziren, segurutik bazekitelako lege aldetik ez zeukatena aukerarik.

Azkenean bilbotar erregidoreak eseri egin ziren. Gero meza entzun eta Bilbora itzuli ziren. Bidean zeudela aguazila atzera bidali zuten Deustura, ofrendako zilarrezko txanponagaz, abadeari edo udal eskribauari emateko, “y dicho ministro bolbió deziendo no quería rezivir ninguno de ellos”.²⁴

Beraz, 1724-1731 urte bitartean, bilbotarrak ofrenda mahaiaz jabetu ziren, deustuarrak bertatik bota eta gero. Lehenengo, fielak aienatu zituzten; geroago, maniobreroa. Bazterketaren kontra deustuarrak protesta biziak eta are matxinada deialdiak erabili zituzten eta ia hamar urtez oztopatu egin zuten.

Beste bide bati ere ekin zioten. Ofrenda barik laga nahi izan zituzten bilbotar agintariak. 1732an bilbotar segizioa Done Peri elizara heldu zenean ez zegoen ofrenda mahairik:

“y por no aver encontrado puesta la mesa se mandó por dicho alcalde a los ministros llevasen la que iba de prevención con su carpeta y fuente de plata con las armas desta villa”

Mahai berria ekarri, Bilboko armarridun oihalaz estali eta haren gainean sosak batzeko zilarrezko ontzia paratu zuten. Mahaitik altxatu zirenean, berriz ere, erretiluan txanpon bakarra: Bilboko sindikoak emandako zilar eskudoa.²⁵

1735ean, lehengo lepotik burua: mahairik ez zegoenez, bilbotarrek euren paratu zuten, “para que las personas que bienen a oyr los dibinos oficios puedan ofrendar para la fábrica de ella la limosna que les pareziere”; baina amaieran “respecto de que no pareció el mayordomo secular de la fábrica para recojer el escudo de plata que se ofrendó de limosna”, mahaian batutako eskupekoa Deustuko abadeari eman zioten sakristian. Sindikoak emandakoa besterik ez.²⁶

Deustuarren hautua nahikoa garbia ematen du: ofrenda mahaitik kanpo ezarri zituztenez, ofrenda bako eguna izango zen Done Peri eguna.

Bitartean, bilbotar kargudunen ofentsibak ez zuen etenik. 1732an bertan beste nobedade bat ezarri zuten. Elizara heldu eta berehala Bilboko Udalaren kapilauak meza esan zuten:

“a vista de mucho número de vecinos de ella [Deustua] que se allavan en el cimenterio, que tamvien entró la maior parte de ellos a oir la misa que en el altar maior se celebró por don Joseph Thomas de Salazar capellan de esta villa.”²⁷

Hurrengo urteko testigantzan (1735) ez zuten meza horren aitamenik islatu, baina harrez geroko guztietan (1741tik aurrera) ohikoa izan zen. Alegia, 1724-1732 urte bitartean, bilbotarrak elizkizunez jabetu ziren: elizara heldu, Bilboko udal kapilauak meza esan, kanpora irten eta ofrenda mahaia modu eskusiboan bete eta, azkenik, meza nagusia entzuten zuten ohorezko lekuan.

Bilbotar kargudunak, jaun eta jabe (1732-1742)

Hurrengo urteetan aldeko sententzia gehiago irabazi zituen Bilbok, Deustuaren kalterako. Besteak beste, 1730an eta 1735ean errege probisio betearazle bana lortu zituen Valladolideko Errege Kantzelaritzan. Haien abaroan, Done Peri egunaz erabat jabetzeari ekin zion.

Nobedadeetako bat 1732an bertan hasi zen: bilbotarren segizioari osagai berria erantsi zioten. Ohiko alkate, erregidore,

²⁴ BUA, Bilbao Antigua 515-1-22.

²⁵ BUA, Bilbao Antigua 66-1, 3459-3462 orrialdeak. Ez dakar urterik baina, udal kargudunak eta idazkaria zeintzuk diren ikusita, 1732koa dela esan dezakegu.

²⁶ BUA, Bilbao Antigua 515-1-26.

²⁷ Ibidem.

sindikoa, aguazil eta eskribauaz gain, urte hartan “el clarinero” ere abiatu zen multzoan Deusturantz. Turutariak tropelaren joan-etorriak iragarri behar zituen, merezi zuten handitasunaz janzteko. 1741ko bisitaldian turutatunak bi ziren eta, harrez gero, urtero multzoko partaide azaldu ziren agiri ofizialetan.

Urte giltzarria, duda barik, 1735 izan zen. Azaroan Bilbok errege probisio betearazlea irabazi zuen Valladoliden, zeinaren bidez deustuarrek 1714an Valladoliden jarritako demandatik libre gelditzen baitzen, behin betiko. Bilboren erabateko garaipena zen hura, atzera egiterik ez zuena. Deustuarrei ez zien zirrikiturik laga erresistentzia egiteko. Abenduaren 11n eta 12an bilbotar agintariek jurisdikzio bisita egin zuten Deustura, sententzia jakinarazteko, betetzeko eta hiribilduaren izenean ahalmena jasotzeko. Egun bietan herriko harategia, tabernak, errota zaharra, ermitak eta eliza bisitatu zituzten. Jakina, lekurik garrantzitsuena Done Peri eliza izan zen. Hilaren 11n azaldu ziren bertan, Korrejidorea lagun, domekako meza nagusira. Ofrendaren eta meza nagusiaren buru izateko eskubidea aitortu zien Korrejidoreak.²⁸

Aldaketa handiak etorri ziren. 1735 eta 1741 alderatuta, bi antzematen dira. Lehenengo eta bat, deustuarrek ofrenda mahaia eta erretilua ipintzen hasi ziren berriz ere. Edozelan be, eskupekorik eman barik segitu zuten. Bigarrena, askotaz garrantzitsuagoa. Artean, goizeko elizkizunetara mugatzen zen bilbotarren jarduna, baina 1741ko Done Peri eguneko arratsaldean

“pasaron al zementerio de dicha anteyglesia donde deteniendose hasta zerca de la oracion estuvo mandando y rexentando dicho señor alcalde y negando y consediendo los bayles a los que llegaban a pedir lizencia”²⁹

Alegia, Bilboko alkateak gobernatu zuen arratsaldeko erromeria. Dantzaldi hura ez zen berria, lehenagotik egiten zen (‘betidanik’, pentsa genezake) baina Deustuko fielen ardurapean.³⁰

1742an bilbotarren nagusitasunak goia jo zuen. Done Peri eguneko bisitaz gain, Ofrenda egunean antzeko erakustaldia egin zuten, eskribauaren testigantza eta guzti. Hona hemen, Domingo Oleaga eskribauak 1742ko uztailearen 8an emandako lekukotza:

“oy dia de la fecha los señores alcalde justicia y Reximiento de ella haviendo llegado a esta noble anteyglesia de San Pedro de Deusto a efecto de hazer su acto de jurisdicción por tenerle real omnimodo y a prebención dicho señor alcalde con el señor correjidor de este Mui Noble y Mui leal Señorío de Vizcaya y alcalde de fuero de la merindad de Urive en las causas civiles executivas y criminales respectivamente; y poniendo en execución a cosa de las diez oras a corta diferencia al tiempo de la Misa comventual entrando dichos señores alcalde Justicia y Reximiento a su yglesia parroquial del señor San Pedro, especial y señaladamente los señores don Nicolas Antonio de Arechavala y Orue, alcalde y juez ordinario de dicha villa de Bilbao, su término y jurisdicción por el rey nuestro señor (dios le guarde), don Joseph de Zornoza, don Martin Antonio de Josue y Santa Coloma, don Pedro de Ampuero y Salzedo, Don Manuel Gomez de la Torre y Zubiate, el licenciado don Roque Joseph de Vorica, don Martin Thomas de Epalza, don Joseph Francisco de Landa Arbieto y Orue y don Agustin Hortiz de Zarate rexidores capitulares de ella, don Agustin de Bildosola su síndico procurador general y io el dicho escrivano secretario y nos pusimos en los bancos que para dicho fin estavan puestos en los paraxes preheminentes acostumbrados (...) y zelebrada la misa comventual se hizo la ofrenda acostumbrada haviendo concurrido a ella emprimer lugar y antes que otra persona alguna los señores alcalde Justicia y Reximiento de dicha Noble Villa de Bilbao y después dichos fieles y demas personas que quisieron ofrendar que todo lo qual se executó quieta y pasíficamente sin contradicción alguna”.

Beraz, Ofrenda egunean ere hasi ziren bilbotar agintariek agertzen, meza nagusian ohorezko lekuan jarrita eta ofrenda egiteko lehenengoak izanda. Gainera, kargudun multzo handia agertu zen: alkatea, zortzi erregidore (normalean garai hartan bi joaten ziren) eta sindikoa. Hala ere, ez ei ziren ofrenda mahaiaren inguruan eseri eta arratsaldeko dantzaldia gobernatu bazuten, aktak ez zuen jaso.

28 Sententzia Deustuko Udalari jakinarazi ziotenean helegite gehiagorik ez aurkeztea erabaki zuten. BFA, Korrejimendua, 741-12. Abenduko bisitaren testigantza, BUA, Bilbao Antigua 471-1-5.

29 BUA Bilbao Antigua 515-1-34.

30 Adibidez, 1726an fielen agindupean zegoen. Ikus BFA, Korrejimendua, 2917-31.

Egiari zor, hori da Ofrenda eguneko bisita dokumentatu dugun urte bakarra, baina baliteke urte gehiagotan gertatu izana. Zeren, testigantza ofiziala deustuarren erresistentziak eragin zuen auziari zor baitiogu. Zer egin zuten, bada, deustuarrek? Lagun bik –bietako bat Migel Etxebarria, maniobreroa- lehenasuna kendu nahi izan zioten bilbotar multzoari. Hona hemen Agustín Bildosola Bilboko sindikoaren salaketa:

“el día del señor San Pedro veinte y nueve del próximo pasado y el día de ayer domingo ocho que se contaron del corriente, habiendo pasado los del Ayuntamiento con asistencia de vuestra merced como señor alcalde y juez ordinario de esta noble villa [Bilbo] a hacer sus actos de jurisdicción a dicha anteyglesia [Deustua] y su yglesia parrochial en las procesiones que se celebraron en ella los por mí acusados de su propia autoridad se yntrodugeron y pusieron detras del preste queriendo antelarse a los señores del regimiento de esta noble villa usurpando su jurisdicción.”

Abisua eman zieten, leku horretatik kentzeko, baina alferrik

“y llebando su tema propasaron a saver, el dicho día del señor San Pedro a sentarse en uno de los bancos tocantes sus azientos a los señores del reximiento de esta noble villa y el día de ayer [Ofrenda eguna] en las escaleras de las gradas del altar maior de dicha yglesia, queriendo persuadir a que es parage prehemimente que le correspondia y quitando en las tardes de ambos días todos los asientos de dicha yglesia jactándose que lo hacian para que no se sentasen en dichos asientos dichos señores alcalde Xustizia y regimiento por no tener qué hacer por las tardes en dicha yglesia ni jurisdicción para ello, con otras diferentes demostraciones que expondrán los testigos en lo que han cometido graves y atroces delitos dignos de exemplar castigo.”

Horrez gain, Deustuko fielak eskribauarekin ibili ziren, gertatzen zen guztiaren testigantza jaso zezan.³¹

1743ko Done Peri eguneko aktaren arabera, bilbotarrak ofrenda mahaiaren buru paratu ziren, udal kapilauak meza esan zuen, meza nagusian ohorezko lekuan jarri ziren eta alkateak arratsaldeko dantzaldia gobernatu zuen. Ez ei zen istilurik izan.³²

Ekaitzaren osteko barealdia (1748-1778)

1748ko Ofrenda eguneko dantzaldian kimera isiotu zen eta hark ekarri zuen auziaren bidez jakin dugu Deustuko fielak zeudela erromeria gobernatzen. Korrejidorearen Tenienteak bidalitako Bilboko aguazilaren presentziak eragin zuen istilua. Deustuar batzuek esan egin zioten han ez zeukala zer agindurik eta, iluntzean, txosnak ixteko esan zuenean, batzuk matxinatu ziren eta, ez hari eta ez fielari, ez zioten jaramonik egin. Bilboko txinelak han ikustea mingarria ei zen deustuarrentzat, Deustuko fielaren aginduetara egonda ere.³³

Hurrengo urteetan giroa apur bat samurtu zela pentsa genezake, aztarnak aintzat hartuta behinik behin. 1758³⁴, 1759³⁵ eta 1771n³⁶ Deustuko fielak ongi etorria eman zion bilbotar tropelari eta eurekin egon zen ekitaldi batzuetan. Ematen du urte haietan jai egitura egonkortu zela eta nork bere lekuari eustearekin pozik zeudela alderdi biak. Areago, 1771 eta

1778 bitartean, Deustuko txistulariak ongi etorria eman zien bilbotarrei herriko elizaren parera heldu orduko. Adibidez, 1773an:

“después de pasado a la cercanía de la yglesia parroquial juntos y congregados salió a recibir el tamborilero asalariado de la referida anteyglesia [Deustua] tañiendo su ynstrumento.”³⁷

31 1742ko bisita eta istilua: BFA, Korrejimendua, 958-12.

32 BUA, Bilbao Antigua, 515-1-46.

33 BFA, Korrejimendua 1572-28.

34 BUA, Bilbao Antigua 482-1-15.

35 BUA, Bilbao Antigua, 483-1-17.

36 BUA, Bilbao Antigua 446-1-18

37 BUA, Bilbao Antigua 448-1-21

Done Peri egunean azken doikuntzak (1778-1841)

Bitxia da Deustuko danbolinteroa orduan agertu izana, 1771n alegia, Bilboko txistularia eta atabalaria aurreko urtean aipatu zituztelako lehenengoz. 1770eko arratsaldeko dantzaldia alkateak gobernatu zuen, “a son de tamboril y caja que lo tocavan tamborilero y tambor asalariados de esta dicha villa”.³⁸ Hurrengo urtean txistularia eta atabalaria Bilboko segizioan zeudela idatzi zuen eskribauak eta harrez gero hori urteroko legea izan zen. 1787an, esate baterako, bilbotar kargudunen tropela Areatzatik abiatu zen goizeko 8etan

“llebando delante los clarineros y tamborilero y tambor asalariados que tocaron cada uno sus respectivos ynstrumentos de su ejercicio y llevando también los ministros de vara”³⁹

1778ko aktan aurreko urteetan erregistratu ez zuten ekitaldia aipatu zuten. Meza nagusitik irten eta gero

“salieron a la campa en donde a son de tamboril se hizieron barios bailes haviendo pedido y concedido lizencia para ello dicho señor alcalde”.⁴⁰

Alegia, dantzaldia egin zuten eguerdi aldean, bazkaltzera joan baino lehen, baita arratsaldean ere. Harrez gero ohikoa izan zen.

Done Peri eguneko ekitaldi guztiez jabetzeko joerari eutsita, 1826an bilbotar kargudunak indarraren indarrez sartu ziren Deustuko Udaletxean. Arratsaldez egin zuten, zezenketa hasi orduko. Urte batzuk ziren erromeriako dantzaldia baino lehen zezenketa egiten zutela. Hala ere, aurreko urteetako bisitetako aktetan ez zuten behin ere zezenketarik aipatu. 1826koan, ostera, honela jaso zuen Julian Urkixo eskribauak. Bazkaldu eta gero, Francisco Atxa bilbotar alkatea

“se trasladó a la plaza pública con igual acompañamiento y a breve rato fue a subir a la casa consistorial o de Ayuntamiento de la misma anteyglesia para presidir desde ella (también según costumbre observada) la función denovillos que estaba dispuesta. Al entrar en el salón se presentaron los dos fieles regidores de dicha anteyglesia a quienes atentamente se había pedido la llave de él y espusieron que desde luego mediante la armonía con que querían proceder franquearían la casa consistorial siempre que para entrar y estar en ella recogiese el señor alcalde la bara real y la guardase en el sombrero u otra parte hasta el tiempo de salir, pues que no podían consentir que entrase y estubiese en dicha casa consistorial con bara alta. Que el señor alcalde les contestó que siendo su merced el que regentaba aquel día la jurisdicción en toda la ante y glesia no pensaba en desairar a la vara Real ni perjudicar a la jurisdicción que regentaba y entraría como podía y se acostumbraba con vara lebandada para el solo efecto de presidir con ella en sus manos la función de novillos que iba a celebrarse”

Une hartan Deustun zegoen Eladio Alonso Valdenebro korrejidorea eta, iskanbilaren jakitun, “mandó que el alcalde y demás individuos que le acompañaban entrasen en dicha casa consistorial y pasasen al balcón a presidir la función de novillos teniendo aquel la vara alta. Que a este tiempo dichos fieles protestaron no parase perjuicio a la anteyglesia a quien representaban el cumplimiento de tal mandato porque insistían en que no podía entrar el señor alcalde con vara lebandada”.⁴¹

Alkatea eta bere kideak plaza burura atera ziren eta zezenketa amaitutakoan dantzaldia gobernatu zuten. Hura nobedadea zen, duda barik. Hurrengo urteetan bilbotar alkateak Deustuko udaletxetik zuzendu zituen hala zezenketa nola erromeria.

Nobedadeak ez ezik, galerak izan ziren. Bilboko Udalak egin ohi zuen ofrenda 1778an aipatu zuten azkenekoz eta 1830etik aurrera ez zen ofrenda mahairik jarri, edo gutxienez ez zuten aktetan aipatu. Bisitak hasi zirenean hain osagai garrantzitsua izan zena, 1724-1733 bitartean istilu larriak eragin zituena, oharkabean desagertu zen. Deustuarren erresistentziak esanahiaz hustu eta balio guztia kendu zion.

38 BUA; Bilbao Antigua 445-1-15

39 BUA, Bilbao Antigua 458-1-6.

40 BUA, Bilbao Antigua 453-1-11.

41 BUA, Bilbao Antigua 517-1-101-4

2. Deustuarrak: eusteko borondatea eta arrakalak

Deustuarrek, herri gisa, aurpegia eman zieten Bilboko Udalaren asmoei. Hamaika protesta egin zituzten. Baina aldi berean, deustuar batzuk, ahaltsuenak, bilbotar agintariekin lerrokatu ziren. Are gehiago, haietako batzuk Bilboko kargudunak ziren eta, deustuarren aburuz, zerikusi handia eduki zuten hiribilduko ordezkariak egiten zituen bisita haietan.

Nahikoa da irakurtzea Deustuak 1732an egin zuen frogantza. Lekuko asko bat etorri ziren Bilboko udal kargudunen bisiten jatorria azaltzerakoan. Adibidez, Antonio Basaldua Deustuko abadea:

“havía tenido principio por don Jacobo de Ugaz natural que fue de ella [Deustua] persona poderosa hallandose alcalde de esta villa se havía yntruzado el suso dicho a executar lo referido en dicha anteyglesia aunque no save fixamente si fue o no a tolerancia de los vezinos de ella o haverlo executado el susodicho con el poderío que tenía y ser tal natural de la anteyglesia.”⁴³

Antzera egin zuten berba beste lekuko batzuek ere. Francisco Antonio Uribarri Sondikako abadeak zehaztu zuenez,

“que havía sido el motivo de ello don Jacovo de Ugaz vezino que fue de esta villa y alcalde ordinario que fue de ella con el motibo de que el susodicho tenía una casa y otra hacienda raiz en dicha anteyglesia a donde havía pasado siendo tal alcalde de esa villa con dicha bara de justicia y desde dicha su casa havía ydo a la yglesia de San Pedro de dicha anteyglesia de Deusto algunos de los días de San Pedro en los tres años que havía sido tal alcalde y que esto havía sido el principio de haverse yntruzado dichos alcaldes de esta villa en yr todo los años a dicha anteyglesia de Deusto y su yglesia a preferir a sus fieles en ella lo que havían repugnado y protextado continuamente.”⁴⁴

Ugaztar haiek leinu boteretsua ziren Deustuan. Luzarra aldean zeuzkaten ondasunak (etxeak eta etxaldeak) eta XVI. mendean, herriko gainerako abizen ahaltsu ia guztiak bezala, Bilboko auzo bilakatu ziren (ezkontzen bidez edo bertara joan zirelako bizitzera) baina Deustuarekin harremana galdu barik. XVII. mendean hasieran bizi izan zen Martin Ugaz Ormaetxeren gainean esaten zen “que podía mucho en la dicha anteyglesia de Deusto”. Haren seme Jakobe Ugaz ere itzal handiko gizona izan zen. Kargudun aritu zen Bilbon (gutxienez zazpi bider 1617 eta 1650 bitartean) eta Deustuan (1628an), baita Bizkaiko foru egituretan ere.

Badakigu jakin bilbotar agintarien bisitak Jakobe Ugazen garaia baino dezente lehenago hasi zirena. Baina egia da Done Peri egunekoak bere sasoian hasi zirela. Sondikako abadeak esan zuenez, Jakobe Ugaz alkate izan zen hiru aldietan hasi ziren bisita haiek eta, hala da, hirutan (1636, 1639 eta 1644) aritu zen Bilbon alkate. Elizara dokumentatu dugun lehenengo bisitaldia 1640koa da; Done Peri eguneko lehenengoa, 1648koa; baina aurreko urteetako asko falta zaizkigu. Beraz, oraingoz ezin dugu baztertu. Garrantzitsuena, hala ere, honako hau da: deustuarren gogoan iltzaturik gelditu zela Ugaz jauntxo hura Done Peri eguneko bisita gorrotagarrien hasierarekin.

Ugaztarrak bezala bilbotartu ziren deustuar leinu boteretsu gehienek babesa eman zieten Bilboren asmoei. Eta zeregin horretan batu zitzaizkien kontrako norabidea eginda leku berdinerara heldu zirenak, alegia, erosketa, herentzia edo ezkontza politiken bidez Deustuan ondasunak eskuratu zituzten bilbotar aberatsak. Xehetasun txiki batek argi apur bat emango digu: 1640ko bisitan (San Bartolome egunean) bilbotar kargudunak Juan Herrera alkatearen baserrian bazkaldu zuten, Luzarra auzoan. 1649an Pedro de la Puente Bilboko sindikoaren etxean (Elexalden) eta 1650ean, Jakobe Ugazen beraren Luzarrako etxean. Egun hartan Ugaz bilbotar segizioan zegoen, hiribilduko erregidorea zen eta.

42 Hala ere, Bilboko Udalak deklarazio erretorikoak egin zituen hurrengo urteetan. Adibidez, 1843an ondokoa onartu zuen ekainaren 27ko udal batzan: “Teniendo presente el ayuntamiento constitucional que sus ocupaciones le impiden concurrir el día veinte y nueve del corriente a los actos jurisdiccionales que le competen ejercer en la anteiglesia de Deusto y puntos que señalan las ejecutorias y documentos que tiene a su favor, lo mismo que en otros distintos días; acordó protestar en la forma más solemne no le pare perjuicio dicha falta de concurrencia en uno y otros; y que sin embargo de no considerarse absolutamente necesario a mayor abundamiento y para los efectos que haya lugar se dirija una copia de este decreto al alcalde de dicha anteiglesia por el presente secretario”. BUA, Akta Liburuak 279. Deustuko Udalari bidali egin zioten.

43 BUA, Bilbao Antigua 315-1-1, 102-102v orrialdeak.

44 BUA, Bilbao Antigua 315-1-1, 131v-133 orrialdeak.

Bilboko aberats haiek Deustuko hamaika etxalderen jabe ziren XVII. mendean; ia etxalde guztienak XVIII. mendean

(1796ko fogerazioaren arabera, baserritar etxagunak hamar baino gutxiago ziren). Urteak aurrera egin ahala, Deustuaren gaineko presioa handiagotu zuten. XVII. mendearen amaieratik ahaleginak egin zituzten Deustuko Udala kontrolatzeko eta, oro har, herria haien agintepean ipintzeko. Horretarako kargu nagusiak haien jomugan ipini zituzten. XVIII. mendeko bigarren hamarkadan lortu zuten Deustuko fielekako bat eurentzat gordetzea (1716); Elizako maniobreroa ere urte bitan Deustuko auzoa eta hurrengo bietan Bilboko ugazaba izaten zen sasoi hartan... Elizako sakristaua izendatzeko bozketa ere ugazabentzat gorde nahi izan zuten, herriko errenteroak (herritar gehien-gehienak) bazter utzita (1739).

Ingurumari horretan, bilbotar ugazaben ofentsiba betean alegia, Bilboko Udalak 1724-1742 bitartean jo zuen eraso (Done Peri egunaz jabetu eta Ofrenda egunean ere azaldu arte) mingarria izan zen deustuarrentzat, are gehiago ikusita ez zeukatela bitarteko eragingarririk aurre egiteko. Baina borrokaren nondik norakoak argi baino argiago ikusi zituzten. Honela deskribatu zituen Francisco Antonio Uribarri Sondikako abadeak 1732ko frogantzan. Deustuko herritarrek protesta egin zuten bilbotar kargudunen bisita haien kontra baina ezin izan zituzten eragozti

“porque los vecinos y moradores de dicha anteyglesia [Deustua] an sido y son la mayor parte pobres y arrendatarios de diferentes vecinos de esta dicha villa [Bilbo]”.

Barakaldoko Fernando Aranguren Sobradok ere ahoa bete-betean esan zuen, frogantza hartan bertan: “no ampodido resistir los vecinos de ella [Deustua] por conponerse la maior parte de jente pobre”⁴⁵

Deustuar errentero eta etxagun urriek ezin izan zioten eutsi bilbotar ugazaben -nahi handiki, nahi merkatari- oldarrari. Talkaren oreka eza nabarmena zen. Eta herriko patroiairen egunaz jabetu ziren haiek ez ziren alboko hiribildu harroaren ordezkari hutsak; askotan deustuarren ugazabak ere baziren.

Edozelan be, deskribapen horrek badu zehazteko premiarik. Batetik, Deustuko fiel jardun zutenean, bilbotar ugazaba haiek herriaren alde lerrokatu ziren Bilborekiko auzian. 1677an Martin Antonio Mendieta, fiel izanda, garai hartako Deustuko kargudunen protestari eutsiz, ez zen meza nagusian eseri. Eta 1724an Domingo Izardui izan zen Deustuko fielen protestaren ahotsa altxatu zuena ofrenda mahaitik egotzi nahi izan zituztenean. Biak ala biak Bilbora aldatutako familia aberatsetakoak ziren. Izarduik Bilboko sindiko Felipe Andirengoetxearekin ika-mika latza eduki zuen. Sindikoari esan zionean ez zuela ofrenda mahaiaren inguruan esertzeko eskubiderik, hark gordin-gordin erantzun zion:

“a que le replicó dicho señor sindico que siempre habían estado y estaban en dicha posezion menos quando fuesen o hubiesen sido algunos propietarios afectos o parciales de dicha anteyglesia [Deustua] alcaldes o síndicos de esta dicha villa [Bilbo]”⁴⁶

Ez zen egia sindikoak eskubide hori eduki zuela, baina haren berbek aditzera ematen dute Deustuan ondasunak zeuzkatenetako batzuk Deustuaren interesen alde azaldu zirela Bilboko kargudun izan zirenean. Ez dugu jokaera horren aztarnarik aurkitu, baina ezin da baztertu. Maiorazko eta aberats haien itzala paternalismoaren koordinadetan eratzen zen eta, beraz, lehentasun soziala aitortzen zion herriari zor zion, arlo batzuetan behintzat, bere alde jardutea.

Hurrengo urteetan (1760ko hamarkadatik aurrera) Deustua garatu egin zen eta herritarrek, jarduera burgesekin lotutako talde baten gidaritzapean (ontzigileak, hamarrenaren alokatzaileak...), bilbotar ugazaben eskumenak nabarmen murriztu zituzten.

Ofrenda Egunaren garaipena

Done Peri eguneko bisitak lehenengoz 1648an dokumentatu baditugu ere, 1650eko hamarkadara arte ez dugu kontrakotasunik aurkitu. 1653an Deustuak eta Abandok Batzar Nagusietan eskatu zuten bisita haiek eragozteko, baina alferrik: 1654an ontzat jo zituzten.⁴⁷ Ondoren auziaren bideari ekin zioten deustuarrek, ahalegin ekonomiko itzela eginda. Alferrik, 1677an Valladolideko Errege Kantzelaritzako Epaille Nagusiak eta Aretoak, sententzia banatan, Bilbori bisita egiteko eskubidea aitortu zioten.⁴⁸

45 BUA, Bilbao Antigua 315-1-1, 74 orrialdea.

46 BUA, Bilbao Antigua 515-1-19.

47 G. MONREAL, op. cit. 100-113 orrialdeak.

48 BUA, Bilbao Antigua 57-2-4. 1677ko apirilaren 11n Bizkaiko Epaille Nagusiak eta abenduaren 10ean Aretoak.

1714an berriro ekin zioten deustuarrek auziaren bideari eta orduan ere luze jo zuen sententziak, 1735ean heldu zen eta. Valladolideko epaileek Bilboko Udala absolbitu egin zuten eta Deustuko Udalari behin betiko isiltasuna ezarri zion. Auzitegiaren bidea itsututa gelditu zen, zeharo.⁴⁹

XVII. mendearen azken laurdenean, ikusi dugun bezala, bestelako erresistentzia bideak frogatu zituzten deustuarrek. Fielan esku gelditu zen ardura, antza denez, herriaren ordezkari ziren heinean. Baina hautatutako bide horrek ere ez zion mesederik egin Deustuari. Ofrenda mahaiaren lekua hutsik laga zuten (gutxienez behin) eta, sarriagotan, uko egin zioten meza nagusian haien lekua hartzeari, are elizan sartzeari ere. Hura herriko patriaren omenezko ekitaldi nagusian egitea ez zen huskeria. 1690eko hamarkadan utzi zioten jokaera haiek egiteari begi bistako emaitzarik gabe. Deustuarren haserrea agerian laga bai, baina ez zuen haragoko helbururik lortu.

Desobeditzeari ere ekin zioten, batez ere unean uneko inposatzeen aurrean. 1724an fielak ez ziren ofrenda mahaitik altxatu. Eta 1731n, mahai horretan bertan, elizako maniobreroak eman zion aurpegia bilbotar alkatearen jarrera zanpatzaileari. Matxinadarako deia ere egin zuen eta giroa gori-gori paratu zen, baina ez zen lehertu. Banaka batzuek ere bilbotarren bisitak oztopatu zituzten 1730an eta 1742an (Marina Aldekoa, Antonio Etxebarria, Juan Deusto...). 1714an Lazaro Fano fielak ez zien aitortu nahi izan elizako ohorezko lekua Bilboko erregidoreei eta istilua eragin zuen.

Matxinadak, desobeditzeak, protesta indibidualak, protesta sinbolikoak, auzibideak... Modu horietan guztietan ahalegina egin zuten deustuarrek eta ezin bilbotar agintarien garaipena eragotzi.

Baina horiekin ez ziren agortu erresistentzia bideak. Beste bat ere erabili zuten, sotilagoa, herrikoiagoa, auzolanekoa... eta horrek, epe luzean, fruitu oparoak eman zituen. Ez dakigu noiz ekin zioten bide horri. 1704an (lehenago be bai, seguru, baina hauxe da dokumentatu dugun lekukotzarik zaharrena) Done Peri jaietan ofrenda birritan batzen zuen elizako maniobreroak, Done Peri egunean lehenengo eta hurrengo domekan gero:

“en la octava, en la ofrenda del Pueblo”.

Hura Herriaren Ofrenda zen, deustuarrena alegia. Agirietan “la octava”, “la infraoctava”, edo “la ofrenda” gisa idatzi zuten, Done Peri egunaren zortziurreneko (hurrengo zortzi egunetako) domekan egiten zutelako. XVII. mendean ez dugu haren arrastorik aurkitu, baina egia da garai hartako Deustuko festei lotutako dokumentazio gutxi gorde dela eta, beraz, ezin zehaztu jaiegun horren izaera eta ezaugarriak. Baina XVIII. mendea hasi berritan zortziurreneko domeka Ofrenda eguna zen, Herriaren Ofrenda.

Beraz, ezin dugu zehaztu noiztik zen Herriaren Ofrenda eguna. Argi dago berez Done Peri eguna, herriko santu patriaren eguna alegia, egokiena zela haren izeneko elizari ofrenda egiteko. Eta egin egiten zioten. XVII. mendeko bilbotar agintarien bisitetan behin baino gehiagotan aipatu zuten ofrenda edo limosna asko ematen zituztela herritarrek Done Peri egunean. 1665eko bisitaren aktan irakurtzen da bilbotar alkatea Deustuko fielekin eta maniobreroarekin jarri zela: “centados en sendas sillas a recibir ofrenda que en semejante día acostumbra a dar los bezinos de la dicha anteyglesia y las demas personas que van por debozion a ella”⁵⁰ Eta 1699koan: “y acudido a la dicha ofrenda muchas personas echaron limosna a dichas fuentes”.

Done Peri eguneko ofrendaren indarra ahulduz joan zen eta pentsatzekoa da prozesu horretan zer ikusi eduki zuela bilbotar agintarien presentzia iraingarriak. Deustuko elizako kontuak arakatuta, 1709ko Done Peri egunean 26 errealeko limosna batu zuten. 1710ekoan, 34 erreal eta 10 marabedi. Urte bi haietako Ofrenda egunean, berriz, 89.17 eta 82 erreal bildu zituzten, hurrenez hurren.⁵¹ Nagusitasuna Ofrenda domekak zeukan, izenak berak salatzen zuenez. Hurrengo urteetan aldea handitu besterik ez zuen egin.

Hura deustuarren erantzun kontzientea zela pentsatzeko bidea ematen digu beste kontu batek. 1731tik, deustuarrak ofrenda mahaitik kanpo gelditu zirenetik alegia, Done Peri eguneko limosna bakarra Bilboko agintariek emandako 16 errealak (zilar eskudoa) izan ziren.⁵² Ez zegoen besterik. Ofrenda mahaia beretzat irabazi zuten bilbotarrek baina ofrenda mahaia zeregin barik laga zuten deustuarrek.

49 BFA, Korrejimendua, 741-12. 1734ko otsailaren 12an Bizkaiko Epaile Nagusiak eta 1735eko azaroaren 4an Aretoak.

50 BUA, Bilbao Antigua 514-1-1.

51 BEHA, Deustuko Done Peri eliza. Fabrikaren inbentario liburua 1702-1787. 1861/001-02.

52 Ibidem.

Hain zen horrela ezen, gutxienez 1782tik aurrera⁵³, Bilboko Udalak ere utzi egin zion limosna emateari. Bilbotar kargudunek amore eman behar izan zuten eta ofrenda barik gelditu ziren. Herriaren Ofrenda erabat nagusitu zen. Deustuarren garaipena bilakatu zen.

Ofrenda egunaren aldeko hautua erabaki errebeldea izan zen, zampaketari aurpegia emateko modua. Hala ere, herritarren erantzun eta jokamolde batzuekin sarritan gertatzen den legez, oharkabean igaro liteke. Bere ingurumariari erreparatu eta bere dimentsioa aitortu behar zaio. Eta bilbotar kargudunei ofrenda kendu zieten bezala, jai ospakizun gehiago zapalketatik libratzeko ahalegina egin zuten deustuarrek.⁵⁴ Zorionekoak gu, oso testigantza zuzen ezohikoa daukagu, hasieran aipatu dugun Pedro Lemonauriaren artikulua:

“jendetza batu ohi da Ofrendaren erronomia ospetsuan, Done Peri egunaren osteko domekan. Egun horretan egiten dute zeren, anakronismo ulergaitzaren bat dela medio, Done Peri egunean Bilboko alkatea joaten baitzen mezataria buru nagusi gisa, aginte makila goian zeramala; eta deustuarrek, euren eskubideak urrututa ikusita, edo herritik alde egin, edo haien patroia jai egun horretan parte hartze txikia izaten zuten. Ofrendaren erronomia Done Peri egunaren osteko domekan ospatzen zuten eta antzina-antzinako ohitura da meza nagusiaren ostean emakume ezkonduak zortzikoa dantzatzea; bertan lehenengo postua, alegia aureskua, herriko andre dantzari onenari ematen zaio. Dantzaldi hori amaituta jendea bazkaltzera joaten da eta arratsaldeko hiruretan funtzioa hasi ohi da, zezenketarekin gehienetan, eta ostean, Bizkaiko dantzak egiten dituzte askotan gauerdia arte”.

Horra hor, 1846ko deskribapenean, garai hartako deustuarren jai egun handiena, bilbotar agintarien esku hartzearen eta herritarren erresistentzia grinaren ondorioa. Bide batez, horra hor galdera: emakumeen aureskua meza nagusiaren ostean dantzatzen zen, eguerdian. Bilbotar alkateek 1778an ekin zioten Done Peri eguneko eguerdiko dantza saioa gobernatzeari. Orduan aldatu ote zuten deustuar emakumeek haien aureskua Ofrenda Eguna ala lehenagotik egiten zuten?

3. Jai ospakizunak Done Peri eta Ofrenda egunetan

Ofrenda egunaren deskribapen hori osatzeko, Done Peri eguneko ospakizunak erantsi behar dizkiogu. 1732tik aurrera lehenengo ekitaldia Bilboko udal kapilauak elizan esaten zuen meza izaten zen. Ondoren eta meza nagusia (goizeko hamarretan) hasi arte, ofrenda mahaia egoten zen (ofrenda berez 1731n desagertu zen; mahaia 1830era arte iraun zuen), hasieran herriko agintariak eta maniobreroak haren inguruan eserita eta, akabuan, bilbotar kargudunak baino ez. Meza nagusia hasi orduko prozesio txikia egiten zen elizari buelta osoa emanda (gutxienez hala jaso zuten bisitetako akte 1674 eta 1744 bitartean). Meza nagusia Deustuko abadeak esaten zuen, diakono eta subdiakono banaren laguntzaz.

Meza ostean, 1778tik aurrera, dantzaldia egiten zen eliza aurreko landan. Ondoren, bazkaltzera eta, arratsaldean, berriz ere dantzarako tartea. Erronomia hori Deustuko fielek gobernatu zuten 1735 urtera arte. Ondoren, Bilboko alkateak hartu zuen bere gain ardura hori 1841 urtera arte. Txistularia Deustuko elizako fabrikak ekarri zuen harik eta Carlos Perez bisitatzailerak 1745ean elizako kontuak ikuskatzean agindu zehatza eman zuen arte:

“que en adelante no se admitan más partidas con ningún pretexto dadas al tamborilero”⁵⁵

Kontu liburuetakoa ordainketen arabera, hori baino lehen Bilboko udal txistularia ekarri ohi zuten: Juan Mendiola (1704, 1706...) eta Bartolome Elorrio (1710, 1712, 1718, 1719, 1720, 1721, 1732).⁵⁶ Hurrengo urteetan Deustuko Udalak ordainduko zion danbolinteroari (herriak soldatapeko txistularia zeukan 1760 urte aldean) eta 1770etik aurrera Bilboko Udalak bere txistulari eta atabalaria ekarri zituen Deustuko erromerian jo zezaten.

Arratsaldeko dantzaldi hura zazpiak eta bederatzia bitartean amaitzen zen. Batzuetan labur samarra izan zela ematen du (1750ean “se hicieron tres bailes por barías personas”)⁵⁷ eta aktetan orduak zehaztu zituztenenean luzeenak ordu

53 Aurreko urteetako kontuetan Done Peri eta Ofrenda egunetako limosnak aipatu zituzten; 1782tik aurrera, bigarren eguna baino ez. *Ibidem*.

54 Guaiardek Deustuko Done Peri eguneko bisitak auzi asko eragin zituela jaso zuen. Baina auzitegiaren galdu eta gero, orain aipatu dugun bidetik jo zuten hala deustuarrek nola abandotarrek: “elizateek ikusi behar izan zituzten agintari arrotzak nagusi haien botozko jaietan, baina hotsik handiena erreplikapen egunetarako gorde zuten; horiek bilakatu ziren herrietako jai nagusiak, benetako botozkoak”. GUIARD, op. cit., II, 432-37.

55 BEHA, Deustuko Done Peri eliza. Fabrikaren inbentario liburua 1702-1787. 1861/001-02.

56 *Ibidem*.

57 BUA, Bilbao Antigua 473-1-38

bi eta erdikoak izan ziren (adibidez, 1766an, “desde las seis oras y media pasadas hasta cerca de las nueve”).⁵⁸ Azkenik, 1826tik aurrera, urte batzuetako akten arabera, zezenketek irekitzen zuten arratsaldeko erromeria. Deustuko udaletxe aurreko plazan egiten ziren, ikuskizun horretarako oholez hesituta.

Aipatzen ez badira ere, txosnak paratzen zituzten eliza aurreko landan, Ofrenda egunean egiten zuten bezala. Hala ere, Ofrenda egunak askotaz izaera herrikoiagoa zeukan. Ikustea besterik ez dago zer ordura arte luzatzen zen. 1818an deklaratu zuenez, Deustuko udal txistulariak (Felipe Velezek)

“el día de la ofrenda (Domingo inmediato a la festividad de San Pedro Apostol) suele tañer por mandado de los fieles hasta las diez o más de la noche”.⁵⁹

Eta Lemonauriak azaldu zuenez, 1846 urte aldean gau erdira arte ere luzatzen ziren, “plaza argi betean dagoela, horretarako beren-beregi izetu dituzten sui esker”.

4. Ondorioak

Deustuan jurisdikzio bisitak gutxienez 1575etik egin bazituzten ere, Bilboko udal ordezkariak ez ziren Deustuan Done Peri egunean azaldu 1648ra arte. Harrez gero, ia hutsik egin barik, urterik urte agertu ziren, 1841 arte. ‘Done Peri egunean Bilbok Deustura jurisdikzio bisita egiten zuen’ idazteko aukera ematen digu horrek, baina esaldi horrek iradokitzen duen aldaketarik gabeko egia fosilizatuaren ordeztu, begien aurrean azaldu zaigu prozesu luzea, gorabeheratsua eta lantzean-lantzean iskanbilatsua.

Lehenengo fasean (1648-1723), bilbotar kargudunek nahikoa izan zuten Deustuko elizkizunetan nagusi agertu izanarekin. Bigarren fasean (1724-1841) eraso jo zuten eta lehenengo elizkizunetz jabetu ziren: Bilboko udal kapilauak meza esan (1732), ofrenda mahaitik deustuarrak egotzi (1731), meza nagusian eta prozesioan ohorezko lekua... Ondoren, Done Peri egun osoaz jabetu ziren: arratsaldeko erromeria (1741), goizeko dantza saioa (1778) eta zezenketak (1826). Behin, gutxienez, Done Peri egunaz gain, Ofrenda egunean ere azaldu ziren agintari (1742). Sententziak izan zituzten bidelagun. Erasoaren gorengo unea (1724-1742) bilbotar ugazabak Deustuan botere-eremuak irabazten ari ziren aroan gertatu zen.

Deustuarrak aurpegia eman zieten haien patroiarren jaieguneko galera haiei: Batzar Nagusietara jo (1653), auzitegiatar (1672, 1714), fielek protesta formalak eta sinbolikoak egin zituzten, baita herritar batzuek ere. Une batez galdu zuten Ofrenda egunari eutsi zioten eta Done Peri eguneko ekitaldi nagusiak egun horretara aldatu zituzten. Hura izan zen haien defentsarik eragingarriena. Ofrenda ekitaldiaz jabetu ziren bilbotar kargudunei ofrenda kendu egin zieten, egin kontu. Eta, itxura batean, beste horrenbeste egin zuten gainerako ekitaldi nagusiekin. Adibidez, emakumeen aureskuarekin.

Berrehun urtez Done Peri eguna gatazka eremua izan zen Deustuan. Bilboko Udala nagusitu zen borroka hartan eta horrek min egin zion Deustuari. Baina, ikusi dugun legez, kaltea eragiteaz gain, herri nortasuna bizkortu egin zuen. Bilboren erasoaren eta Deustuaren erantzunaren arteko dialektikatik jai berriak sortu ziren eta deustuar kontzientzia sendoturik atera zen.

⁵⁸ BUA, Bilbao Antigua 441-1-14

⁵⁹ BFA, Korrejimendua, 1330-73.